

Dvě stě stránek Gauchetovy knihy přináší nejenom informace o autorově životě, ale především inspiraci. Možnost sledovat myšlenkové pochody člověka schopného širokého nadhledu nad množstvím disciplín a kladoucího si zajímavé otázky. Jak problémy, tak případná řešení jsou v rozhovoru jen nadhozena – jinak tomu ani v tomto žánru být nemůže. Navíc ne se všemi myšlenkami musíme souhlasit. Gauchet je často provokující. Nicméně jeho otázky jsou závažné a podnětné. Kdyby Gauchetova kniha přinesla jen je, přinesla by toho dost.

Ivana Holzbachová

Steven Weinberg: *Tváří v tvář. Věda a její intelektuální protivníci*, Praha: Aurora 2004, 278 s.

Steven Weinberg je přírodovědec, nositel Nobelovy ceny za fyziku z roku 1979. Kromě teoretického výzkumu si dokáže udělat čas na popularizaci své vědy. Tato kniha je jednou z knih popularizačních. Je to soubor 23 esejů, které za posledních 15 let napsal k různým příležitostem, a nyní je – opatřené komentáři – sebral a vydal v chronologickém pořadí.

Je otázka, zda o takové knize ve filozofické řadě *SPFFBU* vůbec psát. Domnívám se, že z několika důvodů ano. Nejde přitom o ty eseje, v nichž Weinberg seznamuje se stavem nejnovějšího fyzikálního bádání, i když ty jsou pro laika zajímavé samy o sobě, ale proto, že Weinberg se tu na některých místech vyslovuje o smyslu a postavení teoretické vědy, o pokusech filozofů a sociálních vědců uchopit vědu jako sociální konstrukt i o roli obecných úvah nad metodologií.

Weinberg, jak už bylo řečeno, patří k předním fyzikům. Nezamýšlí se však pouze nad teoretickými otázkami svého vlastního oboru, ale nad otázkami obecnějšími. Tak se v jeho úvahách poměrně často setkáváme s pojmem „redukcionismus“. Na rozdíl od mnoha jiných vědců a filozofů Weinberg nechápe tento pojem v pejorativním smyslu, naopak považuje se za zastávce redukcionismu. Vychází z konstatování, že jisté vědecké zákonitosti lze vysvětlit pomocí jiných. Tak získáváme jakési uspořádání vědeckých poznatků a ukazuje se, že „šipky vědeckého vysvětlení“ směřují od společného zdroje – mikrosvěta. „Začněte od jakéhokoli vědeckého poznatku a ptejte se bez ustání jako neodbytné dítě: „Proč?“ Dostanete se nakonec vždy do mikrosvěta.“ (s. 25) Také v něm pak Weinberg hledá nějakou jednotnou teorii, která by sjednotila výsledky bádání, na několika zatím oddělených polích výzkumu. V tom vidí hlavní směřování vědy. Neznamená to tedy, že by chtěl převádět jazyk ostatních věd na jazyk fyziky nebo že by neuznával jejich roli, jde mu spíš o hledání a nalézání jakéhosi jednotného poznání, které by bylo všeobecným pozadím, k němuž svým způsobem směřují všechny poznatky speciálních věd. „Cílem je formulace několika jednoduchých principů, které by vysvětlovaly, proč je příroda, jaká je.“ (s. 44)

Tim lze také alespoň částečně odpovědět na otázku, jaký cíl Weinberg sobě samému ale i vědě vůbec klade. Na rozdíl od často účelově podložených pokusů o vysvětlování praktických výsledků vědy, od možnosti její aplikace, která by mohla mít bezprostřední důsledky na život lidí, hájí Weinberg celkem nekompromisně stanovisko, že cílem vědy je především poznání. Toto stanovisko zastává i v okamžiku, kdy se plamenně vyslovuje pro stavbu velkých urychlovačů. Obrovské náklady, které jsou s ní spojeny, se nevyplátí v praktickém využití, ale především v tom, že vědcům umožní dostat se dál v objevování dalších zákonů fyziky – a světa jako takového.

Tato Weinbergova víra v samostatnou hodnotu poznání souvisí i s jeho polemikou proti sociálnímu konstruktivismu. Ačkoli Weinberg uznává skutečnost, že vědecké poznatky se mění, že jedny teorie jsou nahrazovány jinými, přesto v podstatě zastává kumulativistické stanovisko. Weinberg je přesvědčen že vědecké poznání dělá objektivní pokrok. Tento svůj názor staví proti Kuhnovým názorům na vědeckou revoluci. Podle Weinbergova mínění Kuhnova koncepce změny paradigmatu odpovídá pouze jednomu případu – tomu, který Kuhna nejvíce inspiroval, tj. změny od aristotelské k newtonovské fyzice. Od dob Newtona však k takové revoluci ve vědě nedošlo. Ještě více se Weinberg staví proti těm názorům zejména anglosaských sociálních vědců a historiků vědy, kteří ve vědě vidí pouhý sociální konstrukt. Předmětem jeho kritiky jsou ale zejména postmodernisté: „Zatímco sociální konstruktivisté jsou seriózní lidé, o kterých si mohu myslet, že jsou pomýlení, ale kteří dělají spoustu kvalitní práce ve studiu historie rozvoje jednotlivých věd – některé jejich články jsou skutečně poučné –, postmodernisté pochybují nejen o objektivitě vědy,

ale nemajú rádi objektivitu vôbec, privítali by niečo hřejivějšího a méně určitého, než je moderní věda.“ (s. 103) Kritizuje jejich neznalost moderní vědy a jejich nejasný jazyk. V této souvislosti připomíná i Sokalovu mystifikaci.

Není divu, že se Weinberg vyslovuje kriticky i k úvahám o účelnosti filozofie. Poukazuje např. na jistou naivitu filozofů hledat univerzální vědeckou metodu. Tvrdí, že nic takového ve skutečnosti neexistuje, pokud se nespokojíme s konstatováním, že vědci jsou oddáni rozumu, mají úctu k pozorování a experimentu a především respektují zkoumanou realitu jako něco objektivního. Zabývá se také vztahem teorie a experimentu a poukazuje na jejich relativně autonomní poměr. „Teorie a experiment často postupují ve stejnou dobu a silně se navzájem ovlivňují.“ (s. 90)

Nedá se ovšem říci, že Weinbergovy názory do filozofie nezabíhají. Naopak, jeho úvahy nad stavbou vesmíru i jeho úvahy o objektivitě vědeckého poznání jistě mají význam z hlediska ontologie i gnozeologie. Nicméně, k získání těchto názorů Weinbergovi alespoň podle jeho názoru filozofické knihy nepomohly. Spíše naopak. Jeho pojetí světa je dáno způsobem, jak myslí – a tento způsob myšlení je pravděpodobně možno chápat jako reprezentativní vzorek myšlení vědecké komunity. Weinberg může napsat: „Jsem jedním z těch nešťastníků, kteří nenacházejí potěšení v četbě většiny filozofů, od Aristotela nebo Tomáše Akvinského až po naše současníky. Nevěřím, že je ve skutečnosti možné dokázat něco o většině věcí (kromě matematické logiky), o kterých se filozofové přou, a nemám rád, když jsem zahrnován lemmaty a sylogismy.“ (s. 260) Ale totéž by asi neměl napsat filozof o četbě posuzovaného Weinbergova díla. Poučení z něho může načerpat dost a dost.

Ivana Holzbachová

Ivana Holzbachová a kol.: *Filozofie dějin: Problémy a perspektivy*, Brno: Masarykova univerzita 2004, 295 s.

V roku 2004 vydala Masarykova univerzita v Brne publikáciu *Filozofie dějin: Problémy a perspektivy* od kolektívu autorov pod vedením Ivany Holzbachovej. V úvode tejto publikácie sa nachádzajú dve state zamýšľajúce sa nad významom filozofie dejín v dnešnej dobe. Autor prvej z nich, Petr Horák, poukazuje v stati *Aká filozofia dejín pre našu dobu?* že i po Popperovej kritike špekulatívnej filozofie dejín (Hegla, Marxa) zostáva v súčasnosti aktuálna potreba formulovania istej filozofie dejín, ktorá je viazaná na zmysel, vedomú orientáciu a hľadanie „toho, kam a prečo ideme“ (s. 12). V nasledujúcej stati s názvom „*Zdvojenie*“ *dejín v zjednocujúcej sa Európe* Miloš Havelka predstavuje možnosť koexistencie decizionisticky koncipovaného nového zjednocujúceho (európskeho) zmyslu dejín s alternatívou „silnejšieho dôrazu na tradované a štandardizované formy vedeckosti fragmentizovaných historiografií“ (s. 24).

V druhej kapitole s názvom *K teórii poznania spoločnosti a dejín* sa čitateľ opäť stretáva s dvoma príspevkami. V prvom z nich s názvom *Úvod do filozofie dejín: tradície možnosti, koncepty* Miloš Havelka spomína vybrané problémy filozofie dejín riešené filozofmi a historikmi od polovice 18. storočia do 19. storočia. Relevantnosť a funkcie filozofie dejín v historiografii dáva tento autor do spojitosti s teóriou, ktorá sa v prípade dejín „(a) pokúša nájsť obsahové charakteristiky historického vývoja, určiť jeho smer, sily a etapy, konštruovať zmysel dejín a tak podobne, (b) formuluje predpoklady a princípy historického poznania a analyzuje jeho východiská a hranice“ (s. 39). Na základe inšpirácie (zjednodušujúcej) koncepcie filozofických paradigiem od Herberta Schädela a Ekkerharda Martenseho autor rozlišuje v spojitosti s filozofickými reflexiami dejín a historiografiou ontologickú (realistickú), mentalistickú (konštruktivistickú) a lingvistickú (komunikatívnu) paradigmu (s. 51). Uvádžanie názorovej pozície stoikov alebo G.-H. Gadamera či H. Whita v súvislosti s lingvistickou paradigmou sa môže zdať pre niektorých čitateľov značne diskutabilné. Zároveň autor state uvádza nasledujúce nehistorické chápania filozofie dejín: „1) chápanie **lineárne**, kam patrí teória pokroku, teória rozpadu a teória konečnej spásy, a ďalej 2) chápanie **cyklické**; na pomedzí nehistorického a historického chápania dejín (a filozofie dejín) a potom leží chápanie 3) **punktuálne**“ (s. 59). Vzhľadom na fakt, že spomínaná diferenciácia chápaní filozofie dejín vychádza z možných pohľadov na historický vývoj a historický čas,